

“Rädda Sveriges fyrar”

1. Svenska Fyrsällskapet

Svenska Fyrsällskapet (www.fyr.org) grundades den 5 oktober 1996.

Dess ändamål är att:

- Främja och utveckla intresset för och kunskapen om fyrar, fyrplatser, fyrskepp och andra sjömärken samt till dessa relaterade ämnen.
- Verka för bevarandet av svenska fyrar, fyrplatser, fyrskepp och andra sjömärken.
- I samarbete med historiska och kulturvårdande institutioner och intressenter verka för att händelser, levnadsöden och arbetsvillkor vid fyrplatser dokumenteras.
- Initiera och utveckla kontakter med samt samarbeta med svenska och utländska fyrföreningar, myndigheter, företag, organisationer och enskilda personer med intresse för ovanstående områden.

Svenska Fyrsällskapet har numera ca 3.000 medlemmar, varav 1/3-del är kvinnor. På några år har Svenska Fyrsällskapet blivit världens näst största fyrsällskap (US Lighthouse Society är störst).

Förutom enskilda medlemmar är även alla (drygt 40) lokala svenska fyrföreningar, Sjöfartsverket, Statens Fastighetsverk, Svenska Båtunionen, Svenska Kryssarklubben, Statens Maritima Museer, Sjöfartsmuseet, många båtklubbar, flera maritima organisationer och rederier medlemmar i Svenska Fyrsällskapet.

Svenska Fyrsällskapet arrangerar bl.a. föreningsträffar och den årligen återkommande ”Nationella Fyrdagen”. Svenska Fyrsällskapet har gett ut en svensk Fyrhandbok och publicerar tidskriften ”Blänket”. Sedan 2008 kartlägger Svenska Fyrsällskapet all svensk lots- och fyrpersonal.

2. Fyrhistoria

Europa

Redan år 830 f.Kr. skrev Homeros i Illiaden om fyrar som utgjordes av eldar på marken, vilka tändes vid behov för att vägleda fartyg in till hamnar.

Fyrtornet Pharos i Alexandria från 280 f. Kr. räknas som ett av världens sju underverk och anses ha varit världens första ”riktiga” fyr. Vi vet inte hur fyren såg ut men **Julius Caesar** beskrev den som ett underbart konstruerat mycket högt (ca 130 m) torn. Andra beskrivningar talade om att dess ljus sågs över hela Medelhavet. **Pharos förstördes helt vid en jordbävning på 1300-talet.**

Fyrbyggandet började alltså i de östra Medelhavsländerna (Egypten, Turkiet och Syrien) och spreds sig sedan västerut via Italien och Spanien till Nordeuropa. Romarna var stora fyrbyggare och uppförde bland annat runt år 50 den första fyren i England (Dover) och i Frankrike (Boulogne) liksom ett flertal fyrar i Italien, Spanien och andra länder runt Medelhavet.

Efter romarrikets fall år 476 upphörde all fyrbyggnation i Europa fram till runt mitten av 1100-talet. Då började man återigen bygga fyrar, i Italien (Genua år 1130, Melora år 1157 och Livorno år 1163), på Irland (Youghol år 1190), Hooks Head (år 810 och år 1245), i dåvarande Danmark (Falsterbo tidigt 1200-tal), i Tyskland (Travemünde år 1220), i England (Winchelsea år 1261) och i Holland (Breille år 1280).

Sverige

Östersjöns södra kustområden blev relativt tidigt täckt av fyrar då den tyska Hansan krävde detta för sin sjöfart. Den första fyr, som Sverige ägde, var Kopu i nuvarande Estland som vi fick när ön Dagö år 1563 erövrades från Tyska Orden. Genom freden i Brömsebro år 1645 erövrade vi vår andra fyr, Nidingen (danskbyggd år 1624). Ungefär samtidigt erövrade vi fyrarna Svalferort på Ösel och Runö i Lettland. År 1651 uppförde vi och tände för första gången Landsort (reguljär fyrning startade runt år 1670), som blev den första svenskbyggda fyren. Genom freden i Roskilde år 1658 erövrade vi Falsterbo (danskbyggd tidigt 1200-tal) och Kullen (danskbyggd år 1561). År 1684 uppförde vi Örskär, som blev den andra svenskbyggda fyren.

Vid 1600-talets slut bildades Lotsverket under vilket fyrväsendet kom att lyda. Under 1700-talet ökade arbetet med att förbättra sjösäkerheten och många båkar och sjömärken restes utmed Sveriges kuster. Dessutom tillkom sex nya fyrplatser, Korsö år 1750, Holmögdad år 1760, Djursten år 1767, Grönskär år 1770, Carlsten år 1782 och Ölands Södra Udde år 1785. Fortfarande var fyrarna för få och hade för låg ljusstyrka.

Den stora byggnationen av bemannade fyrplatser skedde mellan 1830-talet och 1900 då staten på allvar tog tag i arbetet med sjösäkerheten. Anledningen till det ökade behovet av fyrar var att det åren 1830 till 1860 stiftades nya lagar om inrikessjöfart, näringsfrihet, slopade produktionskvoter, importtullar och frihandel, vilket medförde att sjöfarten ökade dramatiskt.

Göta Kanals öppnande år 1832 medförde en markant ökning av sjöfarten på Vänern och Vättern, varvid behov av bemannade fyrplatser uppstod på dessa sjöar. Antalet fyrar ökade kraftigt. Utvecklingen av fyrtekniken gjorde att fyrarna blev mer effektiva och att man nu kunde bygga obemannade led- och hamnfyrar.

Kring sekelskiftet 1900 hade behovet av större bemannade fyrplatser i princip täckts. Då fanns det cirka 140 bemannade fyrplatser utmed den svenska kusten. Med Gustaf Daléns utveckling av fyrtekniken revolutionerades dessutom belysningen i våra farleder.

Då man inte hade teknik att bygga fyrar belägna ute till havs byggdes i stället fyrskepp som låg till ankars. Fyrskeppsepoken varade mellan åren 1831 till 1972. Under denna tidsperiod hade Sverige som mest 24 olika fyrskeppsstationer, som bemannades med totalt 37 olika fyrskepp. Det första temporära fyrskeppet "Hermina" placerades på Falsterborev och ersattes år 1844 av det första svenska specialbyggda fyrskeppet "Cyklop". Falsterborev blev

Sveriges sista fyrskeppsstation. Fyrskepp nr 28 "Reserv" drogs år 1972 in från denna station.

En senare betydelsefull fyrepok var de år då kassunfyror uppfördes vilket medförde att fyrskepp inte längre behövdes. Den första kassunfyren, "Trelleborgs angöring", byggdes år 1930 och den sista större kassunfyren, "Märkeskallen", byggdes så sent som år 1992. Totalt uppfördes ett hundratal större och mindre kassunfyror. Alla fyrskeppsstationer kom successivt att ersättas med kassunfyror. Vissa kassunfyror var bemannade fram till år 1980. De flesta var dock obemannade under hela sin livstid.

Långt in på 1900-talet byggdes nya fyror på tidigare bemannade fyrplatser då det bedömdes nödvändigt att ersätta äldre fyror. Under **1950-, 60- och 70-talen blev flertalet bemannade fyrplatser elektrifierade och automatiserade** och därmed avbemannade. Samtliga svenska fyror är numera obemannade. Den sista fyren som avbemannades var "Holmögadd" år 2003.

Utvecklingen av **radionavigeringssystemet Decca** gjorde många fyror onödiga. Flera hotades av rivning och några järnfyrar plockades också ner. Andra räddades genom bildande av intresseföreningar. De flesta av fyrpersonalens bostadshus bytte ägare. Ägandebilden kring fyrplatserna och deras byggnader har med åren blivit alltmer splittrad och epoken med fyrpersonal och dess familjer har successivt försvunnit.

Under de senaste decennierna har **navigations tekniken (GPS)** gjort att många av de gamla fyrarna liksom de relativt nya kassunfyrarna blivit överflödiga med ytterligare rivningshot som följd. Vissa fyror behövs fortfarande och det förekommer även att nya fyror byggs men då framför allt som ett komplement i trånga farleder.

3. Ett maritimt kulturarv och bevarande av fyrkunskap

Sverige är en av världens främsta fyrnationer. Vi har ca. 2.200 stora och små fyror och över 2000 fasta sjömärken. Av våra fyror har endast cirka 140 varit bemannade. Av dessa finns idag färre än 25 kvar intakta med samma ägare av fyr och fyrvaktarbostad/lotsplats.

Vårt land har fostrat fyrmän som Gustaf Dalén, Jonas Norberg, Anders Polheimer, Nils Gustaf von Heidenstam, Carl Gustaf von Otter, Georg Wilhelm Lyth, John Höjer och Hilmer Carlsson, alla personer som utvecklat fyrtekniken.

Arkitekter som Carl Hårleman, Carl Cronstedt, Carl Fredrik Adelcrantz, Olof Tempelman och Albert Theodor Gellerstedt har ritat många av våra vackra fyror. Alla dessa män har betytt mycket för vår svenska fyrhistoria och medverkat till att Sverige har fantastiska fyrmiljöer som utgör ett oersättligt och unikt maritimt arv.

Fyrväsendets historia finns bevarad i flera museer och arkiv. Många dokument finns i Riksarkivet och i Krigsarkivet, båda belägna i Stockholm. Även i landsarkiv och Sjöfartsverkets arkiv och dess filialer finns mängder av fyrhistoriska dokument bevarade.

Sjöhistoriska museet i Stockholm, Sjöfartsmuseet i Göteborg och Marinmuseet i Karlskrona bevarar genom sina samlingar en viktig del av fyrarnas såväl skriftliga som materiella kulturarv. Dessutom finns en rad **lokala sjöfarts- och fyrmuseer. AGA:s och Gustaf Daléns kulturarv finns väl dokumenterad i Dalénmuseet i Stenstorp.**

Under slutet av 1990-talet och i början av 2000-talet lät Riksantikvarieämbetet och Sjöfartsverket inventera och kategorisera fyrplatser och större delen av landets sjömärken anlagda och bemannade under Lotsverkets tid. Samtidigt genomfördes ett liknande arbete för Vänerens fyrar genom Vänermuseets försorg.

Dessa arbeten har legat till grund för fortsatta diskussioner kring detta nationella kulturarv och en komplettering av förteckningen över byggnadsminnen. Sammanlagt är idag 41 fyrar klassificerade som byggnadsminnen.

År 2008 påbörjade **Svenska Fyrsällskapet** ett unikt mångårigt projekt att **kartlägga och registrera all svensk fyrpersonal** genom tiderna inkluderande deras tjänstgöringshistoria och familjer. Kontakter har tagits med fyrpersonal och deras släktingar. Arkiv och pastorsexpeditioner har besökts, man har fotograferat av dokument och foton har insamlats. **All information registreras i en "on line" databas som med tiden kommer att innehålla hela Sveriges fyrpersonal (ca 6.000) och deras familjemedlemmar (ca 20.000).**

Sverige kommer att fortsätta bygga hus, broar, kyrkor, järnvägsstationer och andra anläggningar av vilka några med tiden kanske kommer att bli kulturminnen. Men vi kommer med största sannolikhet aldrig mer att bygga en bemannad fyrplats.

De bemannade fyrplatsernas epok varade i nära 400 år och är nu definitivt slut. Fyrpersonalen och dess familjer försvinner bort i historien. Kvar finns byggnader, anläggningar och trädgårdar som kan berätta om det liv som levdes på dessa, många gånger ensliga och utsatta platser.

Fyrplatserna beskriver även arkitektur- och bebyggelsehistoria och dessutom ofta en intressant teknikhistoria. Sett i ett större sammanhang utgör fyrarnas en viktig del av Sveriges industriella utveckling.